

Aniž bychom předbíhali důkazu, který podáme později, předpokládejme, že uvedený způsob myšlení si všech představ pouze jako prostředků, účelů atd., není s teleologickým způsobem myšlení zcela indentický, nýbrž pod tento způsob sice subsumovatelný, leč co do rozsahu že pojmu tohoto myšlení úplně nevyčerpává. Za tohoto předpokladu nyní zkoumejme, co může býti pod zorným úhlem tohoto způsobu myšlení myšleno, t. j. kde jsou hranice a jaká jest podstata i charakteristika tohoto způsobu myšlení.

II. Forma myšlení technického.

1. Všeobecně.

S hlediska tohoto způsobu myšlení může si subjekt chtění mysliti všechny zjevy pouze jako *chtěné* či *nechtěné* (protože nejsou na př. způsobilé a upotřebitelné, v tom smyslu jako „nežádané“ — t. j. ve vztahu ke chtění: indiferentní), nebo posléze jako *nechtěné*, *zavrhané* (ve smyslu „vůli protichůdné“), poněvadž jsou na př. danému účelu škodlivé. K účelu postavení domu bude cihla *chtěna*, obilí *nechtěno*, protože je pro tento účel neupotřebitelné, déšť *nechtěn* (co „zjev vůli protichůdný“), ježto jest danému účelu škodlivý. Mám-li dán určitý účel, mám po ruce vše, co potřebuji, abych mohl všechny ostatní představy v jich vztahu k tomuto účelu kvalifikovati a hodnotiti, tudíž i poznati je v jich významu teleologickém. Pomocí účelu docházím k formálnímu pojmu užitečnosti, škodlivosti a ke všem ostatním formálně teleologickým pojmům (na př. pojmu statku, potřeby atd.). Bude tudíž hlavní snahou, abych v prvé řadě poznal vědecky tento postulát. Dále pak mohu podati soud o větší či menší způsobilosti některého prostředku sloužiti účelu (soud o jeho užitečnosti). Dřevo na př. jest způsobilejším prostředkem pro lehkou stavbu než železo atp.

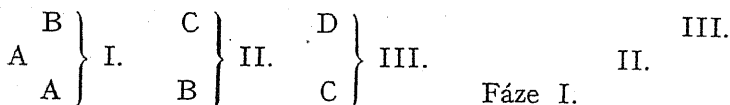
To však jest zároveň vše, co mohu rozpoznati pod zorným úhlem tohoto způsobu myšlení. Nemohu tudíž nikterak — představuji-li si určité zjevy pouze jako prostředky k *jednému* účelu, který jest z teleologického řetězu vytržen a izolovaně myšlen — spatřovati v použití prostředku nějakou oběť (tedy něco *nechtěného*).

2. Technická fáze.

Z toho, co bylo řečeno, plyne, že tento oddíl teleologického řetězu, jak jsme jej nyní analysovali, tvoří uzavřený celek. Formální vědní odvětví, jež spadá pod tento způsob teleologického myšlení, jímž si myslíme představy jako prostředky jistého izolovaného účelu, nazveme formou myšlení technického a teleologický vztah „prostředek — účel“, technickou fází teleologického řetězu.

Pojem účelové fáze, v konkrétním případě technické fáze, vyžaduje ještě jistého vysvětlení. Proč mluvíme o uzavřeném celku, proč o formě technického myšlení?

O uzavřeném celku mluvíme proto, že formálně teleologické pojmy (na př. užitečnost, statek, prostředek atd.) mají sice stálý pojmový obsah, leč právě jen v onom uzavřeném celku, který jsme nazvali technickou fází. Účel podržuje pojmový obsah pojmu „účel“ jen uvnitř té fáze, v níž právě jest účelem vůči určitému prostředku. Jakmile však přejdeme do jiné technické fáze, na př. fáze nejbližší vyšší, změní se ihned celý obraz, z dosavadního účelu stane se zcela nový pojem, totiž pojem prostředku. Můžeme si to znázorniti takto:

Tato proměnlivost formálně teleologických pojmů není však důsledkem jich formálnosti, ježto jinak by musel zůstat účel účelem, byť měl jakýkoli obsah. Jest to tedy spíše důsledek relativnosti těchto pojmů: chtěné ve vztahu k prostředku jest účelem, ve vztahu k jinému, vyššímu, chtěnému, stává se opět prostředkem.

Určitý zjev není tudíž prostředkem sám o sobě, není o sobě ani účelem, nýbrž jest prostředkem pouze vzhledem k svému účelu a účelem pouze vzhledem k svému prostředku. Účel jest tedy jakýmsi magnetickým pólem, k němuž ostatní účelové pojmy gravitují, jest středem, kolem něhož se řadí. To by nás mohlo vésti k přesvědčení, že aspoň účel jest definitivním a pevným a že jest

jakousi stálicí, kolem níž obíhají planety. Avšak to právě též není správné. V teleologickém řetězu jest účel právě tak proměnlivým členem tohoto řetězu jako prostředek. Jest sám prostředkem dalšího účelu. A tak jest zde celá řada účelů a prostředků, jež končí teprve u chtění blaženosti či chtění o sobě. Neboť chtění chtěného, chtění o sobě a chtění blaženosti jest jen tautologie; není jiného chtění než chtění blaženosti, a každá oběť na chtěném jest jen prostředkem vzhledem k subjektivní blaženosti, totiž k tomu, co vlastně je „chtěno“.

Avšak (z řečeného plyne, že nejen materiální obsah pojmů, nýbrž pojmy samy jsou teleologicky v neustálém pohybu) nikterak není správné, jak se často předpokládá, že bychom vždy, chceme-li dosáti nového poznatku, musili jíti v teleologickém řetězu až k poslednímu jeho článku. Každé chtění ústí sice konečně ve chtění blaženosti, t. j. chtění o sobě, však chceme-li obohatiti své poznání, nemusíme jíti tak daleko, ba naopak, kdybychom tak činili, bylo by to často našemu poznání spíše na škodu nežli k prospěchu. To ještě později blíže vysvětlíme.

Nyní se vraťme ke své formě technického myšlení: poněvadž se jeví s hlediska teorie poznání zbytečným a protiúčelným, probíhati myšlenkově vždy celý teleologický řetěz, a poněvadž je to dokonce didakticky — lékařsky řečeno — přímo kontraindikováno — neboť přece pracujeme s formálními a relativními pojmy, jež se v jiné relaci ihned stanou jinými pojmy, vyžadujícími též jiného označení, což může vésti k mnoha nejasnostem a omylům — musíme se snažiti, abychom své pozorování omezili na takový oddíl teleologického řetězce, který by byl soběstačný, úplný a uzavřený. Musíme v něm nalézt vše, čeho jest potřebí k vysvětlení určitého zjevu v daném způsobu myšlení, a na druhé straně vynechati vše, co tuto úplnost přesahuje, abychom násilně neprorazili onen uzavřený celek — čili stručně: úsek teleologický, v konkrétním případě technický, který jsem nazval podle vzoru uzavřeného celku pohybu motoru technickou fází“, musí obsahovati vše potřebné, avšak nic více. Naše fáze odpovídá těmto požadavkům: opepíná zjevy, jež jsou způsobitelné sloužití jako prostředky jedinému účelu, jsou tedy užitečné, dále takové, jež nejsou prostředky, jsou nezpůsobitelné, tedy indiferentní, protože neupotřebitelné, a posléze zjevy účelu přímo odporující a proto škodlivé.

3. Kriteria technického myšlení.

Kromě onoho jediného účelu nepředstavujeme si žádného jiného — jest to tedy určitý postulát, tak jako by mimo něj neexistovalo nic, co by mohlo mít vztah k našemu chtění, naší vůli. Postulát tento, technický účel, představujeme si jako eksklusivní a izolovaný. Proto jsme mluvili o technické fázi právem jako o uzavřeném celku.

Proč jmenujeme tuto formu myšlení a tuto fázi technickou? poněvadž technické myšlení má na mysli jen zjevy, jež buď jsou anebo nejsou prostředky k daným účelům. Proto nezná technické myšlení oběti prostředku, ani nějaké minimality prostředku jako formálního pojmu (neboť prostředek jsa užitečným musil by býti chtěn maximálně a ne minimálně), nezná též nákladu ani výnosu, neboť kdyby použití prostředku bylo pro technické myšlení obětí, tedy jeho obětování nežádoucí, musilo by to mít nějaký důvod a to ten, že prostředku má býti použito ještě pro jiný účel, jinými slovy, že jest chtěn ještě pro jiný účel. Jiného účelu kromě jediného, daného účelu však v mezích technické fáze zjistiti nelze, naopak, v této fázi nechceme mít než jediný účel, protože sledujeme pouze jeden účel, k němuž hledáme vhodný prostředek. Lze sice zjistiti, mnoho-li potřebujeme onoho prostředku, nezajímá nás však, bude-li k tomu zapotřebí více či méně nákladu, nesnažíme se nikterak, aby množství použitého prostředku bylo co nejmenší, neboť to činili bychom jen, kdybychom sledovali ještě jiný postulát (na př. výrobu, ale co nejlevnější), kterého v technické fázi nevidíme a viděti nesmíme. Při tomto způsobu myšlení nelze mluvit o spojení. Omyly, jež se tu často dály, vyplývaly z toho, že se technická forma myšlení zaměňovala s t e c h n i k o u jako dovedností. K bližšímu vysvětlení tohoto pojmu se ještě vrátíme.

III. Forma myšlení hospodářského.

1. Zásadní možnost současného chtění dvou či více postulátů.

a) Rozdělení.

V rámci technického myšlení neznáme, jak jsme již ukázali nahoře, pojmu oběti. Naznačili jsme, že o oběti lze mluvit jen